

A mai házasság-lelkigondozás

Theodor Bovet és Gyökössy Endre munkássága fényében

Nosztalgia mentesen, de hálással emlékezve, a múltra gondolva, de a jövőbe tekintve állok itt. Ugyanakkor, mivel *Theodor Bovet* és *Gyökössy Endre* egybehangzó életműve és üzenete sokkal több, mint amit ők a házasság-lelkigondozásról mondtak és írtak, helyzetem nehéz, mert rájuk emlékezve sokkal több mondanivalóm lenne, mint amire rövid előadásom címe feljogosít.

Azért emlékezem hálással, mert mindkét tudós tanító személyes hallgatója és ismerője lehettem. Bovet-t 1963-ban Bazelben, a német-svájci Kirchentagon ismerhettem meg hallgatóként és beszélgetőpartnerként, és azóta követhetem gazdag munkásságát. Bandi bácsival való – mondhatom – atya-fiúi kapcsolatom az 1960 és 1965 közötti években mélyült el, rendszeresen kijártam hozzá Újpestre. Viszont a jövőre tekintve állok itt, hiszen a kapott cím arra kötelez, hogy a mai házasság gondozásra szóló üzeneteket értsen ki a Bovet–Gyökössy-hagyományból. Ez a hagyomány pedig olyan gazdag, hogy a cím kereteihez tartva magam gúzsba kötötten kell vállaltanom a táncot. Ugyanakkor néhány perc erejéig ki kell majd lépnem a cím szorításából. Azért is, mert a házasság és gondozása olyan területeket is érint – abortuszproblema, család, demográfiai kérdések –, melyekről röviden szintén szólnom kell.

ÁLTALÁNOS ANALÓGIÁK

1. Az istenismeret és az emberismeret szétválaszthatatlan – anélkül, hogy egyik a másik kárára történne.

1 Johannes Calvini: *Institutio religionis Christianae*. Pápa, 1909, Református Főiskolai Könyvnyomda, 38–39. ■ 2 Bovet, Theodor: *Ehekunde*. Bern, 1961, Verlag Paul Haupt, 55–72.; Gyökössy Endre: *A házasság harmadik válságkorszaka. Teológiai Szemle*, 1978/3., 165–168.; Bevezetés a parakletikus lelkigondozásba, Budapest, 1983, KLÖE, 3. ■ 3 Bovet, Theodor: *Félelem és elrejtettség*. Budapest, Evangéliumi Iratmisszió, 44–47.; Gyökössy Endre: *Bevezetés a parakletikus lelkigondozásba*, i. m. 9. (Lásd a 2. lábjeget.)

Kálvin ezzel a megállapítással kezdi institúcióját, amivel a négy száz évvel később kialakult pasztorálpszichológia rendszeres teológiai alapját vetette meg.¹ E gondolattal visszaverhető minden támadás, amely teológiai oldalról mind a mai napig éri a pasztorálpszichológiát. Sőt, ha vannak is pasztorálpszichológiai iskolák, áramlatok, e fenti megállapításban egyezniük kell. Mi több: az nem pasztorálpszichológia, ami az ember- és istenismereti folyamatokat szétválasztja. Hiszen az önismeret folyamatai során a psziché vertikális labirintusába lehatoló ember eljuthat az Atyáig, és az istenismeretben elmélyülő ember vagy az embert kereső Isten munkája nyomán új identitását, Krisztus-arcú ember teremtődhet az emberben.² Az ezzel kapcsolatos gondolatok nem Bovet-től átvett elemek Gyökössy Endrénél, hanem mindkettőjüknél a közös és élő biblikus-kálvini hagyomány önálló lenyomatai.

2. Krisztus-központú kegyességi beállítódás – anélkül, hogy ez bármelyiküknél krisztomonizmusba hajlana.³

Krisztus-kapcsolat a trinitás ökonómiájában. Ez a trinitásökonómia – amely egyébként nincs ki mondva Bovet-nál vagy Gyökössynél – a garanciája annak, hogy a Krisztus-központú gondolkodás ne szükküljön pietizmussá, de alapja legyen az egész-séges kegyességnek. Mi, akik Gyökössy Endrénél nemcsak beszélgetőpartnerei, hanem evangelizációinak hallgatói is lehetünk, tudjuk, hogy Krisztus-központú gondolkodása

milyen mértékben határozta meg mind lelki-gondozását, mind evangelizációs szolgálatát. Krisztus-kapcsolata tette egységessé két tevékenységét. Bovev esetében csak írásos anyagokra támaszkodhatunk ezen a ponton. Ez a Krisztus-központú gondolkodás képezte mindkettőjük „teológiájának” alapjait.

3. Interdiszciplináris szemlélet – anélkül, hogy bármely szaktudomány szolgálója lenne a másíknak.

Az interdiszciplináris gondolkodás filozófiai alapja a rendszerszemlélet, mely abból indult ki, hogy a jelenségek önmagukban való magyarázata, vagyis a reduktív gondolkodás lehetetlen. E logika szerint az ember nem a részekből kísérli megérteni az egészet, de az egészből sem képes átlátni a részeket. A részek kölcsönhatásából lehet átfogóan megismerni a valóságot. A rendszerszemléletű gondolkodáson alapuló interdiszciplináris szemlélet az 1970-es években kezdett elterjedni. A tudományos felismerések cseréje és a tudományok párbeszéde átfogóbb és teljesebb valóságismeretre, sőt a holisztikus emberkép kialakulásához vezetett el. Az interdiszciplináris szemlélet már a húszas évektől jellemezte a pasztorális tudományt, hiszen az amerikai lelkigondozói mozgalom nyomán az embertől Istenig és Istentől emberig ható folyamatoknak a teológiai tudomány által vizsgált jelenségeit az emberben zajló pszichés folyamatok felfedezésével egészítette ki. Így született meg a teológia és a pszichológia párbeszédéből a pasztorálszichológia.⁴ Bár sem Gyökössy, sem Bovev nem hivatkoznak a nagy elődökre, alkotói és lelkigondozói munkájuk a pszichológia és teológia olyan párbeszédéből alakult ki, mely mindkettejük tevékenységét pasztorálszichológiává teszi.

Úgy tűnik, mindketten ösztönösen nyúltak az interdiszciplináris módszer felé. Bovev már első írásában, mellyel fiatal orvosként jelentkezett, megfogalmazza, hogy „a szervezet élő valóságát

vagy a személynek mint egésznek a létét önmagában egyetlen tudomány sem képes felfogni”.⁵ Pasztorálszichológiai műveikben Bovev és Gyökössy holisztikusan vizsgálták az emberi egzisztenciát, s ezzel hozzájárultak a lelkigondozás továbbfejlődéséhez. A pszichológia felismeréseit tisztázott reformátori és krisztológiai alapokon használták. Gyökössy Endre legátfogóbb lelkigondozói kompendiuma⁶ és Bovev kétkötetes, hatalmas házasságismereti monográfiája⁷ ragyogó interdiszciplináris művek, megnyugtató teológiai alappal.

SPECIÁLIS ANALÓGIÁK

A speciális analógiák kettejük házasságtudományi megközelítésében ismerhetők fel, jóllehet ezek mellett egy-egy hangsúlyeltolódás is található náluk. Bovev nagyobb figyelmet szentel a házasságtudománynak, és orvos-pszichiáterként tekint a lelkigondozásra. Gyökössy viszont lelkipásztorként és pszichológiai szakemberként nagyobb súlyt helyez a lelkigondozásra, és csak szüksézként szól a házasságtudományról. Ezek az eltérések abból a társadalmi és tudományos különbözéséből is magyarázhatók, amely a Svájcban alkotó orvos-pszichiáter és az embereket Magyarországon, a diktátúra idején vigasztaló lelkipásztor között adódott az ötvenes-hetvenes években. Lássuk ezeket az eltéréseket!

1. A „modern”, partnerközpontú házasság szociológiailag már nem a szűlőcsaládokból nő ki, hanem az érzelmekből.

Pontosítsuk ezt a mondatot: pszichológiailag és pszichopatológiailag két családból jön Ádám és Éva, ez tagadhatatlan, de szociológiailag önálló akar lenni. Még pontosabban: a párválasztásban, a kapcsolatépítésben elsősorban nem transzgenerációs családi mítoszok, gazdasági elköteleződések vagy polgári-erkölcsi együttélési normák, hanem az érzelmek hatá-

4 Hiltner, Seward: *Self-Understanding Through Psychology and Religion*. New York, 1951, Scribner. ■ 5 Bovev, Theodor: *Philosophische Grundprobleme der Medizin*. Zürich, 1934, Rascher. ■ 6 Gyökössy Endre: *Bevezetés a parakletikus lelkigondozásba*, i. m. 9. (Lásd a 2. lábjegyzetet.) ■ 7 Bovev, Theodor: *Ehekunde*, i. m. (Lásd a 2. lábjegyzetet.)

rozzák meg a felek döntését. Bovet így fogalmaz 1961-ben (!): „Szerelmi házasság kontra család.”⁸ Gyökössy Endre hasonlóan látja. Ma már a legtöbben így gondolják, de van valami, ami mindmáig nem tudatosodott: a párok olyan elemi érzelmi igénnyel lépnek fel a kapcsolattal mint „érzelemkielégítő intézménnyel” szemben, hogy az otthonról hozott negatív párkapcsolati minták miatt képtelenek kielégíteni elvárásait. A nagy érzelmi elvárások a házasság iránt és kielégítetlenségük magukkal hozzák azokat a jelenségeket, amelyekkel Bovet és Gyökössy nemzedéke kisebb mértékben már szembesült, s amelyek mára fokozódtak, terjedtek. Ezek a gyermekvállalási kedv drámai csökkenése, a házasságszerű együttélések, „tiszavirág-életű” kapcsolatok számának robbanásszerű növekedése, a kapcsolaton belüli agresszió és az abúzusok számának emelkedése vagy a mozaikcsaládok „kultúrájának” terjedése. Nem is beszélve a „családszomatizációs” jelenségek és a gyermekpszichiátriai kórképek terjedéséről, vagy az egyház népének belső mentális kríziseiről, a lelkeszi öngyilkosságokról, válásokról, hivatáselhagyásokról. Ezekkel ilyen mértékben Gyökössy és Bovet nem szembesült.

A lelkigondozás – nagyon helyesen – őrzi a Szentírásban is meglévő háromgenerációs családmodellt, de ennek alkalmazása a mai pár- és családterápiában közvetlenül már nem lehetséges. A szerény számú pár- és családterápiás műhely inkább egy háborús frontvonal mögötti sebészeti kötőhelyhez hasonlítható, ahol az elvérzést megelőzve kötöztek és amputáltak, és nem egy mozgásterápiás rehabilitációs intézményhez, ahol jární, sőt futni tanítják a gyógyuló embereket.

2. A nukleáris kiscsalád a házaspárkapcsolatból nő ki.

A „nukleáris kiscsalád” elnevezés nem volt ismert a múlt század végéig. Magát a jelenséget Bovet és Gyökössy már érzékelték, de nem így nevezték. Ugyanakkor ez a sorrend: a házaspári

kapcsolatot követi a család. Bár ez természetes, hangsúlyozni kell. Ezt a sorrendet követi Bovet és Gyökössy is. A párkapcsolati diádból lesz a családi triád: következőképpen a párkapcsolati zavarok orvoslásával megelőzhető a családi konfliktusok, a családi szomatizációk, sőt a gyakorló terapeuta tudja, hogy még azoknak a családoknak a terápiája is elsősorban párterápia lehet, ahol nyolc-tíz éves gyermek(ek) van(nak). Ezért Bovet és Gyökössy is elsősorban párról és a pár gondozásáról beszél. Ezen van a hangsúly. A párkapcsolatot, a családi életciklusok első korszakát kitöltő dinamikák összessége nyilván elsődleges, így e diadikus rendszernek a gondozása, terápiája a legfontosabb

Ennek előnyeit sorolni nem feladata e tanulmányoknak. Itt csak annyit jegyezni meg, hogy a megoldatlan párkapcsolati feszültségek válnak később a családi rendszer feszültségeivé. A lényeg, Bovet és Gyökössy tudományos örökségét követve, hogy a párkapcsolat fejlődéséből következik a család. Az 1940-es, '50-es években az Egyesült Államokból induló, és a nyolcvanas évek végén, kilencvenes évek elején hazánkban is terjedni kezdő családterápiás irányzatok viszont az egész családra összpontosítják figyelmüket, a párkapcsolatot csupán a család egy alrendszerként kezelik.⁹ Ez gyökerében új megközelítést jelent, és nagy kihívás a pasztoralpszichológia számára.¹⁰ Bovet és Gyökössy nem szembesülhetett ezzel a jelenséggel alkotó tevékenysége delelőjén, a hatvanas-hetvenes években. A kérdés égető: a házaspárkapcsolat önmagában is tekinthető, vagy csak egy alrészere a családnak? Mindkét megállapítás megáll, azzal az empirikus tapasztalattal, hogy a házaspárkapcsolat – akár egészséges, akár patológiás állapotban van – a családi rendszerben első az egyenlők között. Tehát a Bovet–Gyökössy-hagyomány a családterápiák sokfélesége és „hangzavara” mellett és ellenére is irányadó maradt. De a pasztoralpszichológiai normákból következő családterápia illetékességi körének tartalmi-formai körvonalazása még előttünk álló nagy feladat.

⁸ Uo. 108–120. ■ ⁹ Kurimay Tamás: A családterápia kihívásai a XXI. század küszöbén. *Psychiatria Hungarica*, 1999/14., 631–643. ■ ¹⁰ Szónyi Gábor – Füredi János: *A pszichoterápia tankönyve*. Budapest, 2000, Medicina Kiadó, 45., 354–366.

3. A házaspárkapcsolat és a család története „életciklus-szemlélettel” követhető végig.

E tekintetben Gyökössy és Bovet *Erik H. Erikson* követői voltak.¹¹ E szemlélet lényege, hogy a házasság, majd a családi élet is olyan fejlődési folyamat, melyben világosan elkülönülő szakaszok vannak, s ezek mindig újabb fejlődési feladatok megoldása felé mutatnak. Egy új fejlődési szint elérése az előző elhagyását – néhol elgyászolását, és új működésmód kialakítását, néhol megharcolását – teszi szükségessé. A személyiség, a házasságkapcsolat, a család vagy regredialódik (visszacúsúszik vagy fixálódik), vagy fejlődik. Bovet mesterien alkalmazza a házasságra a személyiség életciklus-szemléletét – a családra kevésbé. Gyökössy hasonlóan tesz. Az életciklus-szemlélet egyben rendszerszemléletet is feltételez, hiszen az életciklusokon belüli váltások új rendszerek létrejöttét is jelentik, vagy új rendszerekbe való betagozással járnak együtt. Bovet-nak és Gyökössynek már nem volt ideje arra, hogy az életciklus-szemléletet pasztorálpszichológiailag és rendszerszemléletileg értelmezze. Ugyanakkor Gyökössy a válságkorszakokból adódó lelkipásztori kihívások számbavételével nem maradt adós. A pasztorálpszichológia értékörző és értékorientált szemléletű: az állandót mindig fontosabbnak tartja, mint a mulandót. Viszont a mulandó próbája az állandónak, és a fejlődés, a mozgás törvénye nem mond ellent az állandóság törvényének. A mozgás törvénye elmélyíti az állandó utáni vágyat. Így jön létre az állandó mint érték, a mozgás, a változás, az életciklus szakaszváltásainak sodrásában. A pasztorálpszichológia és a lelkipásztor bátran vállalja a változás törvényének követését. Az előremozgás vagy akár a krízis az élet velejárója.

EGYEDI VONÁSOK GYÖKÖSSY ENDRÉNÉL

A szakirodalom olvasása közben néha úgy tűnik, mintha a magyar szerzők úgy éreznék, hogy

csak akkor „hitelesek”, ha külföldi, nyugat-európai szakemberekre, iskolákra és képzésekre hivatkoznak. Jó lenne, ha egy magyar szerző eredetisége azon volna lemérhető, hogy mennyire maradt benne a magyar valóságban, mennyire volt képes megőrizni kapcsolatát a magyar krízistömeggel, és elsősorban az egyetemes értékek állandósága szerint ítélnék meg szakmaiságát. Gyökössy Endre, bár az európai szakirodalom kitűnő ismerője volt, írásainak, cikkeinek minden sorából érezhető, hogy a magyar talajban gyökerezik. Egyedisége a következőkből tarul elénk:

1. Egy magyar polihisztor

Gyökössy Endre a diktatúrában létező magyar református egyház teológusaként úgy hirdetett élő Igét újpesti gyülekezetének, hogy pásztoroknak tekintették.¹² A lelkipásztori igehirdetésen belül – *Christian Möllert* megelőzve – házaspárok lelkipásztorságát végezte a szószéken. Evangelizációs szolgálatában úgy alkalmazta a lelkipásztorságot, hogy hallgatói nem levegő után kapkodtak, hanem a „szél fútt” – ahogy ő szokta mondani –, és hallgatói így friss lélegzethez jutottak. Ez azt is jelentette, hogy nem csupán lelkipásztori mozzanatok jellemezték igehirdetését, hanem evangelizációs tevékenysége egyben lelkipásztorság volt. A gyakorlati teológiában *Czegledi Sándort*, a rendszeres teológiában *Török Istvánt*, az újszövetségi exegézisben *Budai Gergelyt* tekintette példaképének, a pedagógiában pedig *Karácsony Sándort* (emellett *Brunnert*, *Pestalozzit* vagy *Fináczy Ernőt* is nagyon szerette). Tehát mindezekben a területeken is jártas volt. A rendszeres teológiában való ismeretei és evangelizátori karizmája hiteltelenné tették azokat a támadásokat, melyekkel az evangelizációt kisajátító erők illették. E ponton életének az az üzenete számunkra, hogy csakis a magyar társadalom krízispontjait, szituációit figyelő, a teológiában, pszichológiában és a társadalomtudományok-

¹¹ Bovet, Theodor: *Ehekunde*, i. m. 48–64. (Lásd a 2. lábjegyzetet.); Gyökössy Endre: A házasság harmadik válságkorszaka, i. m. 165–168. (Lásd a 2. lábjegyzetet.) ■ ¹² Gyökössy Endre: *Mai példázatok*. Budapest, 1990, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya.

ban egyaránt otthonosan mozgó ember lehet korszerű pasztorálpszichológus.

2. Érzékeny reagálás a magyar társadalom krízispontjaira

Érzékeny volt azokra a hallatlan kivérezésekre, melyekkel kapcsolatban egyszer azt mondta nekem, hogy semminek nincs nagyobb időszerűsége, mint *II. Rákóczi Ferenc* szózatának, mely ezzel a mondattal kezdődik: „Felszakadtak a magyar nemzet sebei.” Igaz ez ma is, akár a házaspárkapcsolatok, akár a házasságszerű együttélések betegségeinek legvézűbb sebei-re, akár a tömeges művi abortuszokra gondolunk. Anélkül, hogy e témába mélyebben belemennénk, ki kell mondanunk, hogy Gyökössy Endre volt az első, aki e vérző sebekre nézve lelkigondozást végzett, református lelki- és házasság gondozóként reagált, sőt a református egyház nevében egyedül tette ezt.¹³ (A művi abortuszról írott állásfoglalása forradalmi volt a maga korában, viszont teológiai etikai és orvosetikai szempontból korszerűsítésre szorul.) Ezekre a sebekre csak Gyökössy tapinthatott rá, Bóvet nem.

3. „Szűrőszerepben”

Gyökössy a „szűrő” szerepét látta el a Nyugat-Európából beáramló szakirodalom átvételekor. Pontosabban finoman érzekelte, hogy mi az, ami nem felel meg a magyar talajnak, és mi az, ami átültethető. Ez általában igaz a lelkigondozói irodalomra, de a házasság gondozás szempontjából is meghatározó. Bóvet annyira klaszszikus, hogy átültethető volt. Gyökössy szűrőszerepe jól érzékelhető abban, ahogyan fenn tartásokkal fogadta *Joachim Scharfenberg* lelkigondozói koncepcióját.¹⁴ *Pasztorálpszichológiai problémák* című cikke¹⁵ kiválóan mutatja ezt. E szerepet csak Gyökössy Endre tölthette be a maga korában a magyar házasság- és lelkigondozás területén.

RÁNK BÍZOTT FELADATOK

Amikor Gyökössy Endre szinte bocsánatkérés-sel fordul népünkhöz, hogy az abortusz népbetegsége ellen nem hallattuk a hangunkat, ezt írja: A jövőben mindent megteszünk a magunk részéről, hogy ez a tragikus folyamat ne folytatódhasson. Ez a mondat megdöbbenítő felhívás számunkra. Annál is inkább, mivel Gyökössy Endre ezt az ígérte-t nem válthatta be. Így ennek teljesítését testamentumként ránk hagyta. Ráadásul már nem egy tragikus folyamat zajlik, hanem több is, amelyet ő már nem érzékelhetett. Ezek is ránk maradtak. Van egy drága hagyományunk, a Gyökössy-hagyomány, de bajainknak van egy tragikus folytatása, melyre e hagyomány csak részben alkalmazható. Az új krízishelyzetek megértéséhez nélkülözhetetlen Gyökössy műveinek ismerete, de immár nem elégséges. Fentebb már említettem, hogy olyan régi, de el nem apadt vagy éppen új kivérezési vannak a magyar református egyháznak és társadalmunknak, melyek kezeléséhez új pasztorális stratégiák szükségesek: például a művi abortuszokkal kapcsolatos megelőző és utólagos lelkigondozás; lelkész házaspárok kríziseinek és válságainak lelkigondozói kezelése; a lelkesi kiégések és öngyilkosságok megelőzése és kezelése; a nemi identitás zavarukkal küszködő, segítségért kiáltó fiatalok, a depressziós, szorongó tömegek, a mozaikcsaládok terápiás gondozása. Mindezek közvetlenül vagy közvetve érintik a keresztyén ihletettségű pár- és családterápiát. No és egy országos segítőhálózat kiépítésének fontossága... mindez Bandi bácsinak tán eszébe sem juthatott. Mindezt kontextusnak szánom a ránk nehezedő Gyökössy-idézethez: A jövőben mindent megteszünk a magunk részéről, hogy e tragikus folyamatok ne folytatódhassanak. Égessen, és egyben serkentsen is bennünket munkára: mit tettünk és mit teszünk mi a magunk részéről, mint a lelkek őrállói és az Ige hirdetői, hogy ezek a tragikus folyamatok ne folytatódhassanak?!

¹³ Gyökössy Endre: A magyar református egyház lelkigondozói álláspontja a magzat jogairól és a serdülők nemi életéről. *Confessio*, 1992/3., 97–101. ■ ¹⁴ Gyökössy Endre: Kopernikuszi fordulat a lelkigondozásban? *Theológiai Szemle*, 1977/3–4., 127–128. ■ ¹⁵ Gyökössy Endre: Pásztorálpszichológiai problémák. *Theológiai Szemle*, 1980/5., 289–293.